

मराठी विश्वकोश

खंड १८

(शेख अमर ते सहाद्री)

मराठी विश्वकोश

खंड १८

(शेख अमर ते सह्याद्री)

प्रमुख संपादक

डॉ. विजया वाड

महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ

२००८

प्रकाशक :

सचिव, महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ,
रविंद्र नाट्यमंदिर, दुसरा मजला, सयानी मार्ग,
प्रभादेवी, मुंबई-४०० ०२५.

संपादकीय कार्यालय :

मराठी विश्वकोश कार्यालय,
वाई-४१२ ८०३ (जि. सातारा).

मुद्रक :

व्यवस्थापक, शासकीय मुद्रणालय,
वाई-४१२ ८०३ (जि. सातारा).

सजावट आणि वेष्टन :

कला विभाग, शासन मुद्रण व लेखनसामग्री
संचालनालय, मुंबई-४०० ००४.

विशेष चित्रमुद्रण :

व्यवस्थापक, शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय,
पुणे - ४११ ००९.

प्रथम प्रकाशन :

नोव्हेंबर, २००८

किंमत रु. २५०

© सर्व हक्क महाराष्ट्र शासनाने स्वाधीन ठेवले आहेत.

महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ

मराठी भाषा आणि साहित्य यांचा सर्वांगीण विकास होण्यासाठी महाराष्ट्र शासन कटिबद्ध आहे. साहित्य संस्कृती मंडळ आणि विश्वकोश निर्मिती मंडळ ह्या दोन मंडळांद्वारे महाराष्ट्र शासन मराठी भाषेच्या विकासासाठी वेगवेगळे उपक्रम हाती घेत असते. दिनांक १९ नोव्हेंबर, १९६० रोजी महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळाची स्थापना झाली. या मंडळाने मराठी विश्वकोशाचे १० खंड प्रकाशित केले. तदनंतर मंडळाचे विभाजन होऊन दिनांक १ डिसेंबर, १९८० रोजी महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ स्थापन करण्यात आले. शासनाच्या या मराठी विश्वकोश निर्मिती उपक्रमांतर्गत आतापर्यंत १७ खंड प्रकाशित झाले असून 'अंक' ते 'शेक्सपिअर, विल्यम' पर्यंतच्या नोंदी त्यांत आल्या आहेत. २०,१८२ पृष्ठे त्यांत समाविष्ट आहेत. या मंडळाच्या देखरेखीखालीच मराठी विश्वकोशाचा हा अठरावा खंड प्रकाशित होत आहे.

माझ्या अध्यक्षतेखालील विश्वकोशाचे नवे सदस्य मंडळ ९ डिसेंबर २००५ रोजी अस्तित्वात आले. मंडळाच्या वाटचालीचा चित्रमय आढावा या खंडाच्या शेवटी घेण्यात आला आहे.

विश्वकोशात तत्त्वज्ञान, धर्म, साहित्य यांसारख्या विषयांच्या संदर्भातील नोंदी लिहिताना मतमतांतरे संभवतात. अशा नोंदींमध्ये विद्वान व तज्ज्ञ व्यक्ती स्वतःच्या धारणांनुसार मते मांडण्याची शक्यता असते. ही मते विश्वकोशने स्वतःची मते म्हणून मांडलेली नसतात, हे मी येथे स्पष्ट करू इच्छिते. विश्वकोशाची रचना करताना फक्त नोंदशीर्षकांचे बाबतीत 'तत्सम' शब्द संस्कृतप्रमाणे ठेवले आहेत. हा खंड वाचकांच्या हाती देताना श्रमसाफल्याचे समाधान मनात आहे. या खंडात 'शेख अमर' ते 'सह्याद्रि' पर्यंतच्या नोंदींचा समावेश असून

महाजालकावरील विश्वकोशाच्या संकेतस्थळावर (www.vishwakosh.org.in) या संपूर्ण खंड प्रकाशनानंतर महिनाभरात दिसू लागेल. मराठी विश्वकोशाच्या १ ते १७ खंडांचा सीडींचा संच जनतेसाठी यापूर्वीच मंडळाने केवळ ७००/- रुपयांत उपलब्ध करून दिला आहे. हा अठरावा खंडसुद्धा १७५/- रुपये या सवलत मूल्यात जनतेस उपलब्ध करीत आहोत. ज्याप्रमाणे सतराव्या खंडातील काही अंश 'बोलकाविश्वकोश'च्या स्वरूपात आपण अंध बांधवांसाठी उपलब्ध केला, त्याचप्रमाणे अठराव्या खंडाचाही काही अंश अंधांसाठी उपलब्ध करून देण्याचा मंडळाचा मानस आहे. विश्वकोश लोकाभिमुख व्हावा म्हणून मंडळाने सतराव्या खंडापासून 'विश्वकोश राज स्पर्धा' ही अभिनव ज्ञानवाचक वाचनचळवळ महाराष्ट्रात सुरू केली आणि त्यानिमित्ताने महाराष्ट्रातील २० जिल्ह्यांत या स्पर्धेचे आयोजन केले. 'विश्वकोश कोशात राहता विश्वात यावा', ही इच्छा या स्पर्धेद्वारे फलद्रुप झाली. सांगावयास विशेष आनंद वाटतो, की या स्पर्धामध्ये वय वर्षे १४ ते ७६ या वयोगटातील स्पर्धकांनी भाग घेतला. अठराव्या खंडासाठीही अशी ज्ञानवाचन वाचनचळवळ आपण चालू ठेवणार आहोत.

विश्वकोशाचा हा ग्रंथ संपन्न करण्यासाठी मंडळाचे मान्यवर सदस्य, तज्ज्ञ, अनेक विद्वान, विश्वकोशाचा सर्व संपादकीय वर्ग आणि कार्यालयीन कर्मचारी तसेच शासकीय मुद्रणालय, वाई; शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे; शासन मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय, मुंबई; अनेक प्रसार माध्यमे, संस्था यांची अतोनात मदत झाली आहे. त्यांचे मनापासून आभार. जगभरातील वाचक मराठी विश्वकोशाचे आवडीने वाचन करतात, असे संकेतस्थळावरून आम्हास ज्ञात झाले आहे. या खंडाचेही मराठी जगतात असेच आपुलकीने स्वागत होईल, असा मला विश्वास वाटतो.

डॉ. विजया वाड,
प्रमुख संपादक आणि अध्यक्ष,
महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ.

महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ

माजी व विद्यमान अध्यक्ष
आणि
मराठी विश्वकोशाचे प्रमुख संपादक

तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी
(१९ नोव्हेंबर १९६० ते २७ मे १९९४)

प्रा० मेघश्याम पुंडलीक रेगे
(४ जून १९९४ ते २८ डिसेंबर २०००)

प्रा० रा० ग० जाधव
(१६ जानेवारी २००१ ते १० फेब्रुवारी २००३)

डॉ० श्रीकांत जिचकार
(२१ जुलै २००३ ते २ जून २००४)

डॉ० विजया वाड
(९ डिसेंबर २००५ पासून कार्यरत)

मराठी राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ

अध्यक्ष :

डॉ० विजया वाड

सदस्य :

डॉ० दादा गोविंदराव गोरे	श्रीमती राजश्री श्रीकांत जिचकार
प्रा० स० दि० महाजन	डॉ० ब्रह्मानंद देशपांडे
प्रा० दत्ता भगत	डॉ० शोभा शिंदे
डॉ० सुधा काळदाते	श्री० मधुकर भावे
डॉ० विलास खोले	श्री० वासुदेव लक्ष्मणशास्त्री जोशी
डॉ० भा० ल० भोळे	डॉ० सदानंद मोरे
डॉ० जयंत नारळीकर	डॉ० एस्० एस्० भोसले
डॉ० भालचंद्र नेमाडे	श्री० नामदेव ढसाळ
प्रा० यशवंत शंकर कळमकर	डॉ० शरयु बबनराव तायवडे
डॉ० हेमचंद्र प्रधान (स्वीकृत)	डॉ० द० ता० भोसले
डॉ० चारुशिला ओक (स्वीकृत)	डॉ० जयकुमार मगर (स्वीकृत)
संचालक, शासन मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय, मुंबई (स्वीकृत)	डॉ० वर्षा शिरगांवकर (स्वीकृत)
	श्री० माधव शिरवळकर (स्वीकृत)

प्रभारी सचिव :

श्री० पां० म० लोंढे

मराठी विश्वकोश

प्रमुख संपादक
डॉ० विजया वाड

प्रभारी सचिव :
श्री० पां० म० लोंढे

मानव्यविद्या कक्षा
विभाग संपादक :
डॉ० सु० र० देशपांडे

विज्ञान व तंत्रविद्या कक्षा
विभाग संपादक :
डॉ० गो० म० फडके

विद्याव्यासंगी सहायक :
श्री० मा० ल० चौडे
श्री० कृ० म० गायकवाड
सौ० म० जा० पोळ

विद्याव्यासंगी सहायक :
श्री० वि० ल० सूर्यवंशी (सेवानिवृत्त)

सहसंपादक :
सौ० क्रांती कै० पाटील

सहसंपादक :
श्री० रा० ज्ञा० दीक्षित

ग्रंथालयीन सहायक :
श्री० म० वि० जोशी

कला कक्षा
कला संपादक :
श्री० ज्ञा० रा० फरांदे

प्रशासन कक्षा

सहायक सचिव :
श्री० पां० म० लोंढे

संदर्भ सहायक :
सौ० मं० म० नेने

अध्यक्षांचे स्वीय सहायक :
श्री० सि० ज० बागवान

अधीक्षक
श्री० अ० रा० पवार

वरिष्ठ - लिपिक
सौ० मृ० स० पालेकर

सहायक लेखाधिकारी
श्री० प० सु० प्रधान

लिपिक-टंकलेखक
श्री० वि० व० वनारसे

कनिष्ठ-लघुलेखक
सौ० वि० रा० पवार

सहायक
श्री० सु० वि० पराते

श्री० भा० र० मेश्राम (सेवानिवृत्त)
श्री० चं० भि० सूर्यवंशी
श्री० अ० अ० ढगे
श्री० स० प्र० भाडळकर

मराठी विश्वकोश

खंड १८

लेखक, भाषांतरकार, समीक्षक व अभ्यागत संपादक

डॉ० शि० स० अंतरकर, सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, तत्त्वज्ञान विभाग, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

श्री० पराशर कृ० अभ्यंकर, बी.कॉम्.; एल्.एल्.बी., सेवानिवृत्त व्यवस्थापक, दि वाई अर्बन को-ऑप. बँक; 'सहकार भारती' या संस्थेच्या कोकण विभागाचे माजी प्रमुख, वाई.

दिवंगत क० म० आगाशे, एम्.एस्सी., सेवानिवृत्त प्राचार्य, प्राध्यापक व प्रमुख, गणित विभाग, विलिंग्डन महाविद्यालय, सांगली.

डॉ० व० वा० आगाशे, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., गुणश्री प्राध्यापक, भौतिकी विभाग, पुणे विद्यापीठ, पुणे.

श्रीमती कुमुद अ० आठवले, एम्.एस्सी., संगणक कार्यक्रमक, ह्यूस्टन, टेक्सस (यू.एस्.ए).

दिवंगत सदाशिव आठवले, एम्.ए., माजी प्राचार्य, पेमराज सारडा महाविद्यालय, अहमदनगर; माजी प्रभारी विभाग संपादक, मराठी विश्वकोश कार्यालय, वाई; पुणे.

श्रीमती नंदिनी आत्मसिद्ध, एम्.ए., पत्रकार आणि स्तंभलेखिका, मुंबई.

डॉ० अ० शं० आपटे, एम्.ए.; पीएच्.डी.; डी.एस्सी., सेवानिवृत्त प्रमुख संशोधन अधिकारी, सेंट्रल वॉटर अँड पॉवर रिसर्च सेंटर, खडकवासला (पुणे).

श्री० आल्हाद गो० आपटे, बी.ई. (इलेक्ट्रिकल), अध्यक्ष, कम्युनिकेशन अँड नेटवर्किंग अनुभाग, संगणक प्रभाग, भाभा अणुसंशोधन केंद्र, तुर्भे; मुंबई.

प्रा० वि० वि० आपटे, एम्.एस्सी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, वनस्पतिविज्ञान विभाग, फर्ग्युसन महाविद्यालय, पुणे.

दिवंगत ना० भा० इनामदार, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी. (कोलंबिया), सेवानिवृत्त प्राध्यापक, प्राणिविज्ञान विभाग, इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्स, मुंबई; माजी सदस्य, महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ, मुंबई.

श्री० श्री० दे० इनामदार, एम्.ए., सेवानिवृत्त विभाग संपादक, मराठी विश्वकोश कार्यालय, वाई.

डॉ० अ० ग० उंटेवाले, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी.; एफ्.बी.एस्.; एफ्.एन्.ए.एस्सी.; एम्.एम्.ए.एस्सी., माजी संचालक, नॅशनल इन्स्टिट्यूट ऑफ ओशनोग्राफी; डोना पॉल, गोवा.

दिवंगत भ० प्र० ओक, बी.ई., सेवानिवृत्त अभियंता, पुणे.

प्रा० स० ज० ओक, एम्.ए., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, गणित विभाग, विलिंग्डन महाविद्यालय, सांगली.

दिवंगत कृ० र० करंदीकर, बी.ए.; एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, प्राणिविज्ञान विभाग, पुणे विद्यापीठ, पुणे.

डॉ० म० अ० करंदीकर, सेवानिवृत्त प्रपाठक, मराठी विभाग, दिल्ली विद्यापीठ, दिल्ली.

श्री० वि० मो० करमरकर, एम्.कॉम.; बी.ए.; एल्.एल्.बी.; सी.ए.आय्.आय्.बी.; अधिकारी, बँक ऑफ महाराष्ट्र, पुणे.

दिवंगत ज० नी० कर्वे, एम्.एस्सी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, प्राणिविज्ञान विभाग, सर परशुरामभाऊ महाविद्यालय, पुणे.

डॉ० दा० य० कस्तुरे, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, गणित विभाग, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद.

प्रा० य० शं० कळमकर, एम्.ए.; एम्.लिट्. (सी.आय्.ई.एफ्.एल्., हैदराबाद), सेवानिवृत्त प्राध्यापक व माजी इंग्रजी विभाग प्रमुख, किसन वीर महाविद्यालय, वाई; सदस्य, महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ; चिटणीस, प्राज्ञपाठशाळा मंडळ, वाई.

श्री० ज० रा० काकडे, मुख्य ऊस अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.

श्री० स० ग० काजरेकर, बी.एस्सी., सेवानिवृत्त ज्युनियर सायंटिफिक ऑफिसर, एक्स्प्लोझिव्हज रिसर्च अँड डेव्हलपमेंट लॅबोरेटरी, पाषाण, पुणे.

दिवंगत ज० गो० काणे, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी.; ए.आय्.आय्.एस्सी.; ए.एम्.आय्.ई., सेवानिवृत्त संचालक, यूनिव्हर्सिटी डिपार्टमेंट ऑफ केमिकल टेक्नॉलॉजी, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

दिवंगत अ० रा० कामत, एम्.एस्सी.; पीएच्.जी., प्राध्यापक व संशोधक, गोखले राज्यशास्त्र व अर्थशास्त्र संस्था, पुणे.

दिवंगत न० वि० कारेकर, एम्.एस्सी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, रसायनशास्त्र विभाग, राजाराम महाविद्यालय, कोल्हापूर.

दिवंगत चिं० ग० काशीकर, एम्.ए.; डी.लिट्. (पुणे विद्यापीठ); डी.लिट्. (सन्मान्य, टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ), संशोधक प्राध्यापक, टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ, पुणे.

डॉ० सुधा काळदाते, एम्.ए.; पीएच्.डी.; फेलो आय.एस्.सी., सेवानिवृत्त प्रमुख, समाजशास्त्र विभाग व संचालक, अकॅडेमिक स्टाफ कॉलेज, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद; सदस्य, महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ; सदस्य महाराष्ट्र राज्य दर्शनिका विभाग, मुंबई; औरंगाबाद.

डॉ० सुनिता द० काळे, एम्.ए.; पीएच्.डी.; सेवानिवृत्त प्रपाठक, राज्यशास्त्र विभाग, पुणे विद्यापीठ, पुणे.

श्रीमती मंदाकिनी किंजवडेकर, एम्.ए. (संस्कृत), एम्.ए. (भाषाशास्त्र); बी.लिब्.एस्सी.; पीएच्.डी.; साहाय्यक संपादक, संस्कृत शब्दकोश प्रकल्प, डेक्कन कॉलेज पोस्टग्रॅज्युएट अँड रिसर्च इन्स्टिट्यूट, पुणे.

श्री० मा० वा० कुंटे, एम्.एस्सी. (बर्मिगहॅम), अधिकारी, नॅशनल केमिकल लॅबोरेटरी, पुणे.

श्री० य० रा० कुंभारगावकर, एम्.ए., सेवानिवृत्त सहाय्यक संचालक, जिल्हा सेवायोजन कार्यालय, कोल्हापूर.

श्री० अ० र० कुलकर्णी, एम्.ए., सेवानिवृत्त सहसंपादक, मराठी विश्वकोश कार्यालय, वाई.

दिवंगत गो० म० कुलकर्णी, एम्.ए., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, कराड; पुणे.

प्रा० प्र० दि० कुलकर्णी, बी.ई. (सिव्हिल); एम्.ई.; एफ्.आय्.ई., माजी प्राचार्य, तुळजाभवानी अभियांत्रिकी महाविद्यालय, तुळजापूर; सचिव, पर्यावरण रक्षण मंडळ, औरंगाबाद.

दिवंगत रं० सि० कुलकर्णी, एम्.एस्सी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, रसायनशास्त्र विभाग, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

श्रीमती रागेश्री अजित कुलकर्णी, एम्.ए. (संगीत), संगीतातील पदविका; अधिव्याख्याती, महावीर कॉलेज, कोल्हापूर.

श्री० सतीश वि० कुलकर्णी, बी.एस्सी., सेवानिवृत्त संपादन सहायक, मराठी विश्वकोश कार्यालय, वाई.

डॉ० अरुण वि० कुलकर्णी, एम्.ए.; पीएच्.डी.; डी.आय्.आय्.टी.; माजी विभाग प्रमुख, मानसशास्त्र विभाग, नागपूर विद्यापीठ, नागपूर.

श्री० किरण केंद्रे, एम्.ए., उपसंपादक, लोकराज्य, मुंबई.

श्रीमती अमोल केरकर, बी.एस्सी., लेखिका; सदस्या, संपादक मंडळ, 'प्रेरक ललकारी' मासिक, मुंबई.

डॉ० अनुपमा केसकर, एम्.ए.; पीएच्.डी.; बी.लिब्., प्रमुख, समाजशास्त्र विभाग, नेहरू सामाजिकशास्त्र विद्यास्थान, टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ, पुणे.

डॉ० अशोक रा० केळकर, एम्.ए. (पुणे); पीएच्.डी. (कॉर्नेल), सन्मान्य पद्मश्री, सेवानिवृत्त प्राध्यापक, भाषाविज्ञान प्रगत अध्ययन केंद्र, डेक्कन कॉलेज, पुणे.

दिवंगत क० वा० केळकर, एम्.एस्सी. (मुंबई), सेवानिवृत्त उपप्राचार्य, प्राध्यापक व प्रमुख, भूविज्ञान विभाग, फर्ग्युसन महाविद्यालय, पुणे; माजी प्रभारी विभाग संपादक, मराठी विश्वकोश कार्यालय, वाई.

दिवंगत गो० रा० केळकर, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी.; सेवानिवृत्त शास्त्रज्ञ, नॅशनल केमिकल लॅबोरेटरी व माजी प्रमुख, रसायनशास्त्र विभाग, नौरोसजी वाडिया महाविद्यालय, पुणे; माजी संशोधन अधिकारी, खटाव मिल्स, मुंबई.

श्री० गोविंदशास्त्री केळकर, व्याकरणतीर्थ; वेदान्तचूडामणि; माजी सहसंपादक, धर्मकोश, वाई.

दिवंगत वा० मो० कोळेकर, बी.एस्सी.; बी.टी., सेवानिवृत्त उपप्राचार्य, मुधोजी हायस्कूल, फलटण.

श्री० किशोर वा० खरात, बी.एस्सी. (कृषि); एम्.जे., कृषि सहायक, कृषि विभाग, महाराष्ट्र शासन; वाई.

श्रीमती पल्लवी धों० खरात, बी.एस्सी.; बी.एड., वाई.

दिवंगत ग० ह० खरे, सन्मान्य डी.लिट्. (पुणे विद्यापीठ), इतिहास संशोधक व लेखक; अध्यक्ष, भारत इतिहास संशोधक मंडळ, पुणे.

डॉ० पु० वि० खांडेकर, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, भौतिकी विभाग, इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्स, नागपूर.

डॉ० प० रा० खानगांवकर, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त उपसंचालक, नॅशनल मेटॅलर्जिकल लॅबोरेटरी, चेन्नई (तमिळनाडू राज्य).

डॉ० व० सी० खुस्ते, एम्.एस्सी. (कृषिविद्या व वनस्पतिविज्ञान); पीएच्.डी.; राष्ट्रभाषा पंडित, माजी कुलगुरू, मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी.

श्री० सी० पं० खेर, बी.कॉम्., अर्थशास्त्राचे व्यासंगी लेखक; सेवानिवृत्त अधिकारी, आकाशवाणी केंद्र, धारवाड; पुणे.

दिवंगत ग० श्री० खैर, एम्.ए.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, टिळक शिक्षण महाविद्यालय, पुणे; संस्थापक, पुणे विद्यार्थी गृह, पुणे.

डॉ० दीप्ती गंगावणे, एम्.ए.; पीएच्.डी., अधिव्याख्यात्या, तत्त्वज्ञान विभाग, फर्ग्युसन महाविद्यालय, पुणे.

प्रा० व्ही० एन्० गजेंद्रगड, एम्.ए. (समाजशास्त्र व राज्यशास्त्र); एम्.फिल., सेवानिवृत्त प्रमुख, समाजशास्त्र विभाग, शिवराज महाविद्यालय, गडहिंग्लज (जि. कोल्हापूर).

श्री० कृ० म० गद्रे, बी.एजी., सेवानिवृत्त अधिकारी, भारतीय हवामान खाते, पुणे.

श्री० वि० रा० गद्रे, एम्.ए., सेवानिवृत्त विभाग संपादक, मराठी विश्वकोश कार्यालय, वार्ड; पुणे.

दिवंगत स० मा० गर्गे, पत्रकार व लेखक, माजी प्रमुख, वृत्तपत्रविद्या विभाग, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद.

श्री० वा० रा० गर्दे, एम्.एस्सी. (कृषि), उपमुख्य पीक संरक्षण अधिकारी, कृषि संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.

प्रा० के० गो० गुजरकर, बी.एस्सी. (कृषि); बी.एस्सी. (कृषि अभियांत्रिकी); एम्.टेक्. (कृषि अभियांत्रिकी), सेवानिवृत्त प्राध्यापक, शिवाजी कृषि महाविद्यालय, अमरावती.

प्रा० का० र० गुप्त, एम्.एस्सी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, कृषि महाविद्यालय, पुणे.

प्रा० पु. कि० गुप्ता, एम्.एस्सी. (कृषि), माजी प्राध्यापक, कृषि महाविद्यालय, नागपूर.

प्रा० रा० द० गुप्ते, एम्.एस्सी., प्राध्यापक, भौतिकी विभाग, रामनारायण रुईया महाविद्यालय, मुंबई.

दिवंगत ल० वा० गुर्जर, एम्.ए., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, गणित विभाग, रामनारायण रुईया महाविद्यालय, मुंबई.

दिवंगत ज० द० गोंधळेकर, जी.डी.आर्ट (मुंबई); डिप्लोमा इन फाइन आर्ट (लंडन), चित्रकार; सदस्य, ललित कला अकादमी; माजी अधिष्ठाता, सर जे. जे. स्कूल ऑफ आर्ट; माजी कला विभाग प्रमुख, टाइम्स ऑफ इंडिया, मुंबई; माजी कला संपादक, मराठी विश्वकोश कार्यालय, वाई.

दिवंगत कमल गोखले, बी.ए.; पीएच्.डी.; लेखिका व संशोधिका; प्राध्यापिका, नौरोसजी वाडिया महाविद्यालय, पुणे.

डॉ० प्रदीप गोखले, एम्.ए.; पीएच्.डी.; प्राध्यापक, तत्त्वज्ञान विभाग; पुणे विद्यापीठ, पुणे.

दिवंगत मो० ना० गोखले, बी.एस्सी., सेवानिवृत्त सहायक वातावरणवैज्ञानिक, भारतीय हवामान खाते, पुणे.

दिवंगत वा० पु० गोखले, एम्.एस्सी., (कृषि), सेवानिवृत्त कृषि उपसंचालक, संशोधन आणि शिक्षण, मुंबई विभाग, महाराष्ट्र राज्य कृषिसेवा, मुंबई.

डॉ० शोभना गोखले, एम्.ए.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्रपाठक, डेक्कन कॉलेज पोस्टग्रॅज्युएट अँड रिसर्च इन्स्टिट्यूट, पुणे.

दिवंगत श्री० पु० गोखले, बी.एस्सी., लेखक, प्रकाशक, कारखानदार, सामाजिक आणि राजकीय कार्यकर्ते, पुणे.

डॉ० श्री० ब० गोगटे, एम्.ए.; एम्.एड.; डिप्लोमा; पीएच्.डी.; निवृत्त प्राचार्य, आबासाहेब गरवारे महाविद्यालय, पुणे; निवृत्त सहसंचालक, इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ एज्युकेशन; मानद संशोधक मार्गदर्शक, इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ एज्युकेशन, पुणे; मानद प्राध्यापक, स्वामी रामानंद तीर्थ संशोधन संस्था, औरंगाबाद; पुणे.

प्रा० अ० पु० गोरे, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., माजी अधिव्याख्याता, स्कूल ऑफ सायन्स, यूनिव्हर्सिटी ऑफ सायन्स, पिर्नंग, मलेशिया; माजी प्रपाठक, सांख्यिकी विभाग, मुंबई विद्यापीठ; सेवानिवृत्त प्राध्यापक,

जीवसांख्यिकी विभाग, महाराष्ट्र ॲसोसिएशन फॉर द कल्टिव्हेशन ऑफ सायन्स (आधारकर रिसर्च इन्स्टिट्यूट), पुणे.

प्रा० प० द० घन, एम्.एस्सी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, भौतिकी विभाग, जी. एस्. कॉलेज, खामगाव (जि. बुलढाणा).

प्रा० ग० के० घरत, एम्.एस्सी. (कृषी), सेवानिवृत्त अधिष्ठाता, कृषि अभियांत्रिकी महाविद्यालय (महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ), राहुरी (जि. अहमदनगर); पुणे.

दिवंगत रा० वि० घाटे, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, रसायनशास्त्र विभाग आणि उपप्राचार्य, सर परशुरामभाऊ महाविद्यालय, पुणे.

डॉ० वसंत मु० घाणेकर, बी.एस्सी., बी.व्ही.एस्सी.; पदव्युत्तर पदविका (ऑस्ट्रेलिया), सेवानिवृत्त साहाय्यक आयुक्त, कृषि मंत्रालय, भारत सरकार; संचालक, केंद्रीय भेड प्रजनन क्षेत्र, नवी दिल्ली; पुणे.

प्रा० र० य० घोरपडे, एम्.एस्सी., प्राध्यापक, प्राणिविज्ञान विभाग, राजाराम महाविद्यालय, कोल्हापूर.

न्या० नरेंद्र चपळगावकर, भूतपूर्व न्यायमूर्ती, मुंबई उच्च न्यायालय; अध्यक्ष, सक्वीसावे मराठवाडा साहित्य संमेलन, माजलगाव (२००४); राष्ट्रीय सामाजिक परिषदेचा न्यायमूर्ती रानडे पुरस्कार (२००६); औरंगाबाद.

डॉ० गजानन पां० चव्हाण, साहित्यरत्न; एम्.ए.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, हिंदी विभाग, पुणे विद्यापीठ, पुणे.

दिवंगत शं० ग० चाफेकर, बी.ए., निवृत्त मेजर, पुणे.

डॉ० श्यामला चितळे, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., प्राध्यापिका, वनस्पतिविज्ञान विभाग, इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्स, मुंबई.

श्रीमती वासंती रा० चिन्मुळगुंद, एम्.एस्सी., माजी प्राध्यापिका, पेमराज सारडा महाविद्यालय, अहमदनगर; पुणे.

प्रा० व० ना० चिपळूणकर, प्राध्यापक, इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्स, बंगलोर.

श्री० वि० वि० चिपळूणकर, एम्.ए.; बी.टी., निवृत्त शिक्षण संचालक, महाराष्ट्र राज्य, औरंगाबाद.

दिवंगत व० त्रि० चिपळोणकर, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, भौतिकी विभाग, इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्स, मुंबई.

डॉ० सु० रा० चुनेकर, एम्.ए.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त विभाग प्रमुख, मराठी विभाग, पुणे विद्यापीठ; पुणे.

डॉ० द० सी० चौगले, एम्.एस्सी. (कृषि); पीएच्.डी. (पेनसिल्व्हेनिया), माजी संशोधन संचालक, कोंकण कृषि विद्यापीठ, दापोली (जि. रत्नागिरी).

दिवंगत भा० आ० चौगुले, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी. (कॅलिफोर्निया), माजी कुलगुरू, पंजाबराव कृषि विद्यापीठ, अकोला.

डॉ० जयवंत० चौधरी, एम्.कॉम.; एल्एल्.बी.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राचार्य, किसन वीर महाविद्यालय, वाई.

श्री० नि० श्री० चौधरी, एम्.टेक्., टेक्निकल मॅनेजर, विप्रो इंडस्ट्रिज, बंगलोर.

दिवंगत रा० मो० चौधरी, बी.एजी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, कृषिविद्या विभाग, कृषि महाविद्यालय, पुणे.

प्रा० वसंत चौधरी, एम्.ए. (भूगोल); एम्.ए. (अर्थशास्त्र); बी.एड., अधिव्याख्याता, भूगोल विभाग; पर्यवेक्षक किसन वीर महाविद्यालय, वाई.

डॉ० अशोक चौसाळकर, एम्.ए.; पीएच्.डी., प्राध्यापक, राज्यशास्त्र विभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर; माजी सदस्य, महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ, मुंबई; कोल्हापूर.

श्री० ज० वि० जमदाडे, बी.एस्सी., सेवानिवृत्त संपादन साहाय्यक, मराठी विश्वकोश कार्यालय, वाई.

श्रीमती ज्योती आ० जाधव, एम्.एस्सी., वाई.

प्रा० रा० ग० जाधव, एम्.ए., माजी प्राध्यापक, एल्फिन्स्टन महाविद्यालय, मुंबई; मिलिंद कला महाविद्यालय, औरंगाबाद; लेखक-समीक्षक; सेवानिवृत्त प्रभारी विभाग संपादक, मराठी विश्वकोश कार्यालय, वाई; माजी अध्यक्ष, महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ, मुंबई; माजी अध्यक्ष, अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन, औरंगाबाद; पुणे.

श्री० श्यामकांत जाधव, जी.डी.आर्ट (पेंटिंग), माजी आर्ट मास्टर व बालचित्रकारतज्ज्ञ, कोल्हापूर.

प्रा० प्र० शं० जावडेकर, एम्.एस्सी., प्राध्यापक व प्रमुख, रसायनशास्त्र विभाग, विल्किंग्डन महाविद्यालय, सांगली.

दिवंगत गो० वि० जोशी, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., प्राध्यापक व प्रमुख, वनस्पतिविज्ञान विभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर.

डॉ० ना० वि० जोशी, एम्.ए.; डी.लिट्.; सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, दर्शनशास्त्र विभाग, रामनारायण रुईया महाविद्यालय, मुंबई; विद्यापीठ अनुदान आयोग पुरस्कृत प्राध्यापक (१९७१-७४), मुंबई.

दिवंगत ना० ह० जोशी, आयुर्वेद विशारद, सन्माननीय सल्लागार, आयुर्वेद भवन, मुंबई.

प्रा० मा० वि० जोशी, प्राध्यापक, संगमेश्वर महाविद्यालय, सोलापूर.

प्रा० मीनाक्षी र० जोशी, एम्.एस्सी.; प्राध्यापिका, प्राणिविज्ञान विभाग, श्रीमती वीरम्मा गंगासिरी गर्ल्स कॉलेज, गुलबर्गा (कर्नाटक राज्य).

दिवंगत लक्ष्मणशास्त्री जोशी, न्याय-वेदान्तादी प्राचीन शास्त्रांचे अध्ययन (वाई), तर्कतीर्थ (शासकीय संस्कृत महाविद्यालय, कलकत्ता); सन्माननीय एल्.एल्.डी. (मुंबई विद्यापीठ), भूतपूर्व अध्यक्ष-प्राज्ञपाठशाळा मंडळ, वाई; भांडारकर, प्राच्यविद्यासंशोधन संस्था, पुणे; महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृति मंडळ, मुंबई; महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ, मुंबई; वैदिक संशोधन मंडळ, पुणे; माजी अध्यक्ष, अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन, दिल्ली; प्रमुख संपादक, धर्मकोश, वाई; प्रमुख संपादक, मराठी विश्वकोश; फेलो, साहित्य अकादमी; सातारा भूषण; पद्मविभूषण; वाई.

दिवंगत वैद्यराज वेणीमाधवशास्त्री जोशी, आयुर्वेदाचार्य, भूतपूर्व प्राचार्य, आर्यागल वैद्यक महाविद्यालय, सातारा; प्रमुख संपादक, आयुर्वेदीय महाकोश; सदस्य, आयुर्वेद संशोधन मंडळ, महाराष्ट्र शासन, मुंबई.

प्रा० वैजयंती जोशी, बी.ए.; एल्.एल्.एम्., प्राचार्या, आय्.एल्.एस्. विधी महाविद्यालय, पुणे.

डॉ० ज्ञानदेव ना० झांबरे, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., प्राध्यापक, रसायनशास्त्र विभाग, किसन वीर महाविद्यालय, वाई.

डॉ० व० ग० टिकेकर, एम्.एस्सी. (संख्याशास्त्र); पीएच्.डी., (अनुप्रयुक्त गणित), सेवानिवृत्त प्राध्यापक व विभाग-प्रमुख, गणित विभाग, इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्स, बंगलोर; कोल्हापूर.

दिवंगत व्यं० द० टिळक, एम्.ए.; बी.एड्., प्राध्यापक, विवेकवर्धिनी महाविद्यालय, हैदराबाद.

दिवंगत मा० ग० टोळे, एम्.एस्सी.; बी.टी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, भौतिकी विभाग, गोपाळ कृष्ण गोखले महाविद्यालय, कोल्हापूर.

श्री० अ० ना० ठाकूर, एम्.एस्सी., बी.ए. (ऑनर्स), सेवानिवृत्त विभाग संपादक, मराठी विश्वकोश कार्यालय, वाई.

दिवंगत वा० रा० ढमढेरे, एम्.बी.बी.एस्., खाजगी वैद्यकीय व्यवसाय, पुणे.

डॉ० शं० पा० ढमाले, बी.एस्सी. (कृषि); एम्.एस्. (पशुविकारविज्ञान), सेवानिवृत्त उपसंचालक, पशुसंवर्धन (पशुधन प्रधान) खाते, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.

दिवंगत डॉ० ग० वा० तगारे, एम्.ए.; बी.टी.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक व शिक्षणाधिकारी, महाराष्ट्र शिक्षण सेवा, सांगली.

डॉ० जंगु थान, एम्.ए.; पीएच्.डी., प्रपाठक व प्रमुख, चिनी व जपानी अभ्यास विभाग, दिल्ली विद्यापीठ, दिल्ली.

डॉ० ग० उ० थिटे, एम्.ए.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, विभाग प्रमुख, संस्कृत-प्राकृत भाषा विभाग, पुणे विद्यापीठ, पुणे.

डॉ० प्र० य० दळवी, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., फेलो, इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ सिरॅमिक्स; वैज्ञानिक अधिकारी, धातुविज्ञान विभाग, मॉड्युलर लॅबोरेटरी, भाभा अणुसंशोधन केंद्र, मुंबई.

श्री० विश्वास दांडेकर, एम्.ए. (समाजशास्त्र), सेवानिवृत्त प्रादेशिक अधिकारी (जनसंपर्क प्रसार), भारतीय आयुर्विमा महामंडळ, पश्चिम विभाग; सातारा.

डॉ० सुनिल दाते, एम्.ए.; पीएच्.डी., प्राध्यापक व प्रमुख, राज्यशास्त्र विभाग, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद.

प्रा० प्र० रा० दामले, एम्.ए.; एल्एल्.बी. सेवानिवृत्त प्राचार्य व प्राध्यापक, तत्त्वज्ञान विभाग, नौरोसजी वाडिया महाविद्यालय, विद्यापीठ अनुदान आयोग पुरस्कृत प्राध्यापक, पुणे.

डॉ० य० भा० दामले, एम्.ए.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, समाजशास्त्र विभाग, पुणे विद्यापीठ, पुणे.

डॉ० संतोष दास्ताने, एम्.ए.; पीएच्.डी., माजी उपप्राचार्य, नौरोसजी वाडिया महाविद्यालय, पुणे; संचालक, नेविल वाडिया व्यवस्थापन व संशोधन संस्था, पुणे.

प्रा० चं० ग० दीक्षित, डी.एम्.ई.ई., सेवानिवृत्त प्रमुख, यांत्रिक अभियांत्रिकी विभाग, शासकीय तंत्रनिकेतन, पुणे.

डॉ० राजा दीक्षित, एम्.ए.; डी.एच्.ई.; एम्.फिल्.; पीएच्.डी., प्रपाठक इतिहास विभाग, पुणे विद्यापीठ, पुणे.

प्रा० व० चिं० दीक्षित, एम्.एस्सी.; ए.एच्.बी.टी.आय्. (कानपूर), सेवानिवृत्त प्राध्यापक, रसायनशास्त्र विभाग, प्रताप महाविद्यालय, अमळनेर; पुणे.

डॉ० श्री० गं० दीक्षित, जी.बी.व्ही.एस्सीसी . (मुंबई), सेवानिवृत्त प्रभारी उपसंचालक, पशुवैद्यकीय जैव पदार्थ निर्मिती संस्था, पुणे; बंगलोर.

दिवंगत वि० मा० दीक्षित-पटवर्धन, एम्.एस्सी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, उपप्राचार्य व प्रमुख, रसायनशास्त्र विभाग, इस्माईल युसूफ कॉलेज, मुंबई.

डॉ० गो० बं० देगलूरकर, एम्.ए.; पीएच्.डी.; डी.लिट्., सेवानिवृत्त प्रपाठक, डेक्कन कॉलेज पोस्टग्रॅज्युएट अँड रिसर्च इन्स्टिट्यूट, पुणे.

डॉ० शां० भा० देव, एम्.ए.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त संचालक, गुणश्री प्राध्यापक, डेक्कन कॉलेज पोस्टग्रॅज्युएट अँड रिसर्च इन्स्टिट्यूट, पुणे.

डॉ० स० ग० देव, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., निवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, गणित विभाग, गोवा विद्यापीठ, पणजी, गोवा.

श्री० अनिल देवकुळे, निवृत्त मुद्रित शोधक, शासकीय मुद्रणालय, वाई.

दिवंगत त्र्यं० र० देवगिरीकर, बी.ए. (ऑनर्स), अध्यक्ष, महाराष्ट्र गांधी स्मारक निधि, पुणे.

दिवंगत कृ० के० देशपांडे, एम्.ए., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, गणित विभाग, अभियांत्रिकी महाविद्यालय, पुणे; नासिक रोड.

डॉ० चंद्रशेखर देशपांडे, एम्.ए.; पीएच्.डी.; एल्एल्.बी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, उपयोजित मानसशास्त्र, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई; पुणे.

डॉ० र० चिं० देशपांडे, बी.एस्सी.; बी.एस्सी. (टेक); पीएच्.डी. (अमेरिका), उपमुख्य शास्त्रीय अधिकारी, इन्स्टिट्यूट ऑफ आर्मामेंट टेक्नॉलॉजी, मिनिस्ट्री ऑफ डिफेन्स, पुणे.

श्री० वा० ह० देशपांडे, एफ्.सी.ए. संगीततज्ज्ञ, चार्टर्ड अकौंटंट व ज्येष्ठ भागीदार, मे. बाटलीबोई अँड पुरोहित चार्टर्ड अकौंटंटस्, मुंबई.

डॉ० शं० रं० देशपांडे, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, वनस्पतिविज्ञान विभाग, सर परशुरामभाऊ महाविद्यालय, पुणे.

डॉ० स० ह० देशपांडे, एम्.ए.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, कृषि-अर्थशास्त्र, अर्थशास्त्र विभाग, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई; माजी संपादक, 'समाज प्रबोधन पत्रिका', पुणे.

प्रा० शैलजा चिं० देशमुख, एम्.एस्सी.; एम्.फिल्., प्राध्यापिका, सांख्यिकी विभाग, किशनचंद चेलाराम महाविद्यालय, चर्चगेट, मुंबई; ठाणे.

श्रीमती वृषाली देहाडराय, एम्.ए.; एम्.फिल्., माजी अधिव्याख्याती, एस्.एन्.डी.टी. महाविद्यालय, पुणे; अधिव्याख्याती, भारतीय शिक्षण संस्था, पुणे.

डॉ० श्रीमती वसुधा धागमवार, एम्.ए. (मुंबई); एम्.ए. (ऑक्सफर्ड); एल्एल्.बी. (मुंबई); पीएच्.डी. (लंडन), माजी प्राध्यापिका, विधी विभाग, पुणे विद्यापीठ; कार्यकारी संचालिका, 'मल्टिपल अॅक्शन रिसर्च ग्रूप' (मार्ग), नवी दिल्ली.

दिवंगत य० ज० धारूरकर, एम्.ए. (इतिहास); एम्.ए. (राज्यशास्त्र); एम्.एड.; एल्एल्.बी.; डी.पी.एड., निवृत्त प्राध्यापक, फर्ग्युसन महाविद्यालय, पुणे.

श्री० ए० रा० धोंगडे, बी.ए.; बी.कॉम्. (लंडन), सेवानिवृत्त शिक्षण संचालक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.

डॉ० रमेश वा० धोंगडे, एम्. ए. (इंग्रजी); एम्.ए. (भाषाविज्ञान); पीएच्.डी., प्रपाठक भाषाविज्ञान विभाग, डेक्कन कॉलेज अँड पोस्टग्रॅज्युएट रिसर्च इन्स्टिट्यूट, पुणे.

दिवंगत म० वा० धोंड, एम्.ए.; एल्एल्.बी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, मराठी विभाग, एल्फिन्स्टन महाविद्यालय; सेवानिवृत्त संचालक, मराठी संशोधन मंडळ; माजी संपादक, मराठी वाङ्मयकोश, मुंबई.

श्री० व० वि० नगरकर, एम्.ए.; आय्.पी.एस्.; कमांडंट, जनरल होमगार्डस् व डायरेक्टर, सिव्हिल डिफेन्स, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई.

डॉ० मो० प्र० नवलकर, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी.; डिप्लोमा.; ए.आर.सी., संशोधक, अणुकेंद्रीय भौतिकी विभाग, भाभा अणुसंशोधन केंद्र, मुंबई.

श्रीमती अमिता नायगांवकर, बी.ए. (ऑ.); एम्.एस्.डब्ल्यू., टाटा समाजविज्ञान संस्था, मुंबई; वाई.

श्रीमती रेखा अशोक निगडे, बी.ए. (ऑ.), एम्.एस्.सी.आय.टी., वाई.

प्रा० श्री० बा० निबंधे, डी.सी.ई.; ए.एम्.आय.ई. (भारत), सेवानिवृत्त प्राध्यापक, स्थापत्य अभियांत्रिकी विभाग, व्हिक्टोरिया ज्युबिली टेक्निकल इन्स्टिट्यूट (वीर जिजामाता टेक्निकल इन्स्टिट्यूट) अँड गव्हर्नमेंट पॉलिटेक्निक, मुंबई.

श्री० बाळ ज० पंडित, एम्.ए.; एल्एल्.बी.; साहित्य विशारद, क्रीडासमीक्षक व लेखक; क्रीडासंघटक; क्रिकेट समालोचक व माजी रणजी क्रिकेटपटू; विश्वस्त, श्री. ज्ञानेश्वर महाराज देवस्थान, आळंदी; पुणे.

प्रा० र० वि० पंडित, एम्.व्ही.एस्सी. (ऑ.), प्राध्यापक व प्रमुख, शरीररचनाशास्त्र विभाग, पशुवैद्यक महाविद्यालय, नागपूर.

दिवंगत मा० भ० पंत, बी.एस्सी.; बी.टी., अधिकारी, भारतीय हवामान खाते, पुणे.

श्री० शां० द० पटवर्धन, माजी सहसंपादक, शेतकी व शेतकरी, पुणे.

प्रा० सी० आर्० पटवर्धन, एम्.एस्सी., प्राध्यापक, रसायनशास्त्र विभाग, विलिंग्डन महाविद्यालय, सांगली.

डॉ० श्रीकांत परांजपे, एम्.ए.; पीएच्.डी.; प्राध्यापक व प्रमुख, संरक्षण व सामरिक शास्त्र विभाग, पुणे विद्यापीठ, पुणे.

डॉ० स० य० परांजपे, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी.; डी.ए.एस्.एफ. (मुंबई), माजी प्राचार्य, मॉडर्न कॉलेज, पुणे; सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, प्राणिविज्ञान विभाग, गोवा विद्यापीठ, गोवा; प्रमुख, संशोधन समन्वय विभाग, दीनानाथ मंगेशकर हॉस्पिटल, पुणे.

दिवंगत शं० आ० परांडेकर, एम्.एस्सी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, राजाराम महाविद्यालय, कोल्हापूर; माजी प्राचार्य, देवचंद महाविद्यालय, अर्जुननगर; (जि. कोल्हापूर).

डॉ० सुधाकर पवार, एम्.ए.; बी.एड.; सी.जे.; पीएच्.डी., नियोजक, वृत्तपत्रविद्या शिक्षणक्रम, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नासिक; प्रपाठक व प्रमुख, वृत्तपत्रविद्या विभाग, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद.

डॉ० ग० मो० पाटील, एम्.ए.; एल्एल्.बी.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, संस्कृत विभाग, शासकीय ज्ञान विज्ञान महाविद्यालय, औरंगाबाद.

प्रा. चंद्रकांत प० पाटील, एम्.एस्सी.; डी.एच्.ई.; एल्एल्.बी.; डी.जे.; प्राध्यापक, प्राणिविज्ञान विभाग, किसन वीर महाविद्यालय, वाई.

प्रा० भ० दे० पाटील, एम्.ए.; बी.टी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, राजाराम महाविद्यालय, कोल्हापूर.

डॉ० शा० दा० पाटील, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., प्राध्यापक, वनस्पतिविज्ञान व सूक्ष्मजीवविज्ञान विभाग, पुणे विद्यापीठ, पुणे.

दिवंगत ह० चिं० पाटील, बी.एजी., सेवानिवृत्त अधीक्षक, शेतकी शाळा (मांजरी); निरीक्षक, शेतकी शाळा, मुंबई; पुणे.

प्रा० विनिता वि० पालकर, बी.ए.; एल्एल्.एम्., प्राध्यापिका, विधी महाविद्यालय, पुणे.

डॉ० का० ग० पित्रे, एम्.ए.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त ब्रिगेडिअर, पुणे.

दिवंगत वा० ल० पुरोहित, एम्.एस्सी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, भौतिकी विभाग, फर्ग्युसन महाविद्यालय, पुणे.

श्री० के० शं० पेंडसे, सेवानिवृत्त मेजर जनरल; डायरेक्टर जनरल फाइनॅन्सिअल प्लॅनिंग, आर्मी हेडक्वॉर्टर्स; पी.एस्.सी.टी.; एच्.सी.टी.; एम्.ए. (इतिहास); एम्.आय्.ई. (इंडिया); एम्.बी.आय्.एम्. (यू.के.); एन्.एस्.एम्. (यू.एस.ए.) पुणे.

डॉ० सु० न० पेंडसे, एम्.ए.; पीएच्.डी., प्राध्यापक, संस्कृत विभाग, विदर्भ महाविद्यालय, अमरावती.

श्री० प्रकाश पेठे, जी.डी.आर्च्, ए.आय्.आय्.ए., वास्तुशिल्पज्ञ, बडोदे.

प्रा० रा० ना० पोखरकर, एम्.एस्सी. (कृषि); राष्ट्रभाषा प्रवीण, प्राध्यापक, कीटकविज्ञान विभाग, महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहुरी (जि. अहमदनगर).

डॉ० मीना प्रधान, एम्.एस्सी., पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापिका, सांख्यिकी विभाग, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

डॉ० हेमचंद्र चिं० प्रधान, एम्.एस्सी. (मुंबई); एस्सी.डी. (केंब्रिज); वैज्ञानिक, प्राध्यापक व अधिष्ठाता, होमी भाभा विज्ञान शिक्षण केंद्र, टाटा इन्स्टिट्यूट ऑफ फंडामेंटल रिसर्च, मुंबई; सदस्य, महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ, मुंबई.

डॉ० रा० प० प्रभुणे, एम्.बी.बी.एस्.; डी.सी.ओ., स्त्रीरोग व प्रसूतिशास्त्र तज्ञ, खाजगी वैद्यकीय व्यवसाय, वाई.

दिवंगत ना० ह० फडके, एम्.ए., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, गणित विभाग, कीर्ति महाविद्यालय, मुंबई.

अविनाश पु० फाटक, एम्.बी.बी.एस्., खाजगी वैद्यकीय व्यवसाय, राजगुरुनगर (जि. पुणे).

प्रा० मो० पुं० फाटक, एम्.एस्सी., प्राध्यापक, भौतिकी विभाग, विल्किंगडन महाविद्यालय, सांगली.

श्री० धै० शं० फाळके, बी.एस्सी. (ऑ.), सातारा रोड (जि. सातारा).

डॉ० श्रीकान्त बहुलकर, एम्.ए.; पीएच्.डी., विभाग प्रमुख, संस्कृत विभाग, टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ, पुणे.

प्रा० सुहास बहुलकर, जी.डी.आर्ट (पेंटिंग), चित्रकार, सेवानिवृत्त अधिव्याख्याता, सर जे. जे. स्कूल ऑफ आर्ट, मुंबई; माजी सदस्य, महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ, मुंबई.

डॉ० नी० गं० बापट, एम्.कॉम्.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, वाणिज्य आणि व्यवस्थापन विभाग; प्रमुख, संगणक केंद्र, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद.

दिवंगत पु० वि०. बापट, एम्.ए.; ए.एम्.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, पुणे विद्यापीठ; दिल्ली विद्यापीठ; पुणे.

प्रा० ज्योती बावणे, एम्.ए.; एम्.एड.; फुल ब्राईट छात्रवृत्ती; अधिव्याख्याती, भारतीय शिक्षण संस्था, पुणे.

प्रा० रुमा बावीकर, एम्.ए.; वरिष्ठ अधिव्याख्याती, टाटा समाजविज्ञान संस्था, मुंबई.

प्रा० श्री० ना० बेहेरे, प्राध्यापक, लक्ष्मीनारायण इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी, नागपूर.

डॉ० श्री० व्यं० बोकील, एम्.ए.; ए.एम्.; पीएच्.डी.; डनफोर्थ रीसर्च फेलो, रॉचेस्टर (यू.एस.ए.) विद्यापीठ; सेवानिवृत्त प्राचार्य, कीर्ति महाविद्यालय, मुंबई; फर्ग्युसन महाविद्यालय, पुणे; माजी अभ्यागत प्राध्यापक, आय्.एम्.डी.आर. पुणे; अध्यक्ष, महाराष्ट्र तत्त्वज्ञान परिषद (२००२-२००८); आजीव सदस्य (१९६२ पासून) डेक्कन एज्युकेशन सोसायटी, पुणे.

डॉ० शशिकांत रा० बोटे, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., प्राध्यापक, भौतिकी विभाग, किसन वीर महाविद्यालय, वाई.

प्रा० वि० वि० बोरकर, एम्.ए.; पीएच्.डी., प्राध्यापक व प्रमुख, अर्थशास्त्र विभाग, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद.

श्री० गोपाळ विठ्ठल भंडारे, बी.ए.; राष्ट्रीय सुदृढता दल निर्देशक; निवृत्त क्रीडा निर्देशक (एन्.एफ्.सी.), महाराष्ट्र राज्य; वाई.

प्रा० नीलिमा भडभडे, बी.कॉम.; एल्एल्.एम्.; प्राध्यापिका, आय्.एल्.एस्. विधी महाविद्यालय, पुणे.

दिवंगत व० ग० भदे, एम्.एस्सी., सेवानिवृत्त प्रभारी विभाग संपादक, मराठी विश्वकोश कार्यालय, वाई.

दिवंगत अ० के० भागवत, एम्.ए., सेवानिवृत्त प्राचार्य, किसन वीर महाविद्यालय, वाई.

दिवंगत दुर्गा भागवत, एम्.ए.; लेखिका, मुंबई.

डॉ० नलिनी भागवत, एम्.ए.; पीएच्.डी.; जी.डी.आर्ट; ए.एम्.; अधिव्याखाती, सर जे. जे. स्कूल ऑफ आर्ट, मुंबई.

श्री० भा० वि० भागवत, एफ्.सी.आय्.; ए.सी.आर्.ए.; डी.कॉम्., भूदृश्य वास्तुशिल्पज्ञ व उद्यानविद्या सल्लागार, पुणे.

डॉ० विद्युत भागवत, एम्.ए.; पीएच्.डी.; डिप्लोमा भाषाशास्त्र; सेवानिवृत्त प्रपाठक, पुणे विद्यापीठ, पुणे; सेवानिवृत्त संचालक, क्रांतिज्योती सावित्रीबाई फुले, स्त्री अभ्यास केंद्र, पुणे विद्यापीठ, पुणे.

श्रीमती शिल्पा चं० भारस्कर, बी.एस्सी., वाई.

दिवंगत य० त्र्यं० भालेराव, एम्.बी.बी.एस्., सेवानिवृत्त वैद्यकीय अधिकारी, वाई.

प्रा० अ० श्री० भावे, एम्.एस्सी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, रसायनशास्त्र विभाग, सर परशुरामभाऊ महाविद्यालय, पुणे.

दिवंगत श्री० द० भावे, एम्.एस्सी.; बी.ए., सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, भौतिकी विभाग, उपप्राचार्य, सर परशुरामभाऊ महाविद्यालय, पुणे.

डॉ० श्री० मा० भावे, एम्.ए.; एम्.फिल.; पीएच.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, गणित विभाग, नौरोसजी वाडिया महाविद्यालय; निवृत्त प्राध्यापक, इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी, पवई, मुंबई; चिटणीस, भारत इतिहास संशोधक मंडळ, पुणे.

दिवंगत ब० वा० भिडे, एम्.एस्सी., सेवानिवृत्त प्राचार्य व प्राध्यापक, रसायनशास्त्र विभाग, सर परशुरामभाऊ महाविद्यालय, पुणे.

श्री० शं० गो० भिडे, डिप्लोमा इन सुपरवायझरी अँड फोरमनशिप; यंत्रोपकरण तंत्रज्ञ; उत्पादकता विषयाचे स्वयंसेवी प्रशिक्षक व लेखक, ठाणे.

डॉ० सुभाष भण्डे, एम्.ए.; पीएच.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, अर्थशास्त्र विभाग, कीर्ति महाविद्यालय; माजी प्राचार्य, श्री राजस्थानी सेवासंघ महाविद्यालय, मुंबई; माजी अध्यक्ष, अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन, कराड; मुंबई.

डॉ० एस्० एस्० भोसले, एम्.ए.; पीएच.डी., निवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, मराठी विभाग, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद; सदस्य, महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ, मुंबई; औरंगाबाद.

दिवंगत अरविंद मंगरूळकर, एम्.ए.; संगीततज्ज्ञ, सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, संस्कृत-प्राकृत विभाग, सर परशुरामभाऊ महाविद्यालय, पुणे.

डॉ० ए० आर्० मसलेकर, आय्.एफ्.एस्.; एम्.एस्सी. (हॉलंड); ए.आय्.एफ्.सी.; ए.आय्.बी.आय्.एम्.; पीएच.डी., सेवानिवृत्त मुख्य वनसंरक्षक, भारतीय वनसेवा विभाग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.

प्रा० मु० का० महाजन, एम्.एस्सी., प्राध्यापक, वनस्पतिविज्ञान विभाग, विदर्भ महाविद्यालय, अमरावती.

डॉ० सुहास महाजन, बी.ए.; एम्.कॉम.; पीएच्.डी., प्रपाठक, वाणिज्य विभाग, नेस वाडिया वाणिज्य महाविद्यालय, पुणे.

श्रीमती दीपाली रतन माने, बी.कॉम., एम्.एस्.सी.आय्.टी., वाई.

श्री० श्रीमंत माने, कृषकोन्नती; वृत्तसमन्वयस्क, दै. देशोन्नती; सदस्य, महाराष्ट्र राज्य जलसंधारण सल्लागार परिषद; मानसेवी प्राध्यापक, अकोला महाविद्यालय, अकोला.

दिवंगत दत्ता मारूलकर, संगीत समीक्षक; लेखक, पुणे.

डॉ० मिलिंद मालशे, एम्.ए. (मुंबई विद्यापीठ); एम्.लिट्. (सेंट्रल इन्स्टिट्यूट ऑफ इंग्लिश, हैदराबाद); पीएच्.डी. (मुंबई विद्यापीठ); शास्त्रीय कंठसंगीताची पदविका (मुंबई विद्यापीठ); प्राध्यापक, इंग्रजी भाषा व साहित्य, आय्.आय्.टी., पवई, मुंबई.

दिवंगत दि० द० माहुलकर, एम्.ए.; डिप्लिंग्विस्टिक्स (एडिंबरो), निवृत्त प्रपाठक व प्रमुख, भाषाशास्त्रविभाग, महाराजा सयाजीराव विद्यापीठ, बडोदे.

प्रा० गजमल माळी, एम.ए.; प्राध्यापक, माजी मराठी विभाग प्रमुख, देवगिरी महाविद्यालय; सेवानिवृत्त प्राचार्य, पं. जवाहरलाल नेहरू महाविद्यालय; माजी अध्यक्ष, मराठवाडा साहित्य परिषद, मराठी साहित्य महामंडळ; सदस्य, महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ; अध्यक्ष, मराठवाडा साहित्य संमेलन, वसमथ, २००८, औरंगाबाद.

दिवंगत शशिकांत माळी, एम्.एस्सी. माजी अधिव्याख्याता, हुपरी महाविद्यालय; उपसंपादक, दै. लोकमत, सांगली.

दिवंगत वा० वि० मिराशी, एम्.ए.; सन्मान्य डी.लिट्. (मुंबई, सागर व नागपूर विद्यापीठ), सेवानिवृत्त प्राचार्य व प्राध्यापक, संस्कृत विभाग, विदर्भ महाविद्यालय, अमरावती; भूतपूर्व सन्मान्य संचालक, पदव्युत्तर विभाग (मानव्य शाखा) व सन्मान्य प्राध्यापक, प्राचीन भारतीय इतिहास आणि संस्कृती, नागपूर विद्यापीठ, नागपूर.

दिवंगत आबासाहेब मुजुमदार, सुप्रसिद्ध इतिहाससंशोधक; संगीततज्ज्ञ आणि सार्वजनिक कार्यकर्ते; चिटणीस, भारत इतिहास संशोधक मंडळ, पुणे (१९२२-१९४६); 'सी.आय.ई' या पदवीने सन्मानित.

डॉ० शां० ब० मुजुमदार, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी.; संचालक, सिंबायोसिस आंतरराष्ट्रीय सांस्कृतिक व शैक्षणिक केंद्र, पुणे.

डॉ० दि० आ० मुळे, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त सहायक संचालक, इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ ट्राॅपिकल मिटिऑरॉलॉजी, पुणे; मानसेवी प्राध्यापक, भौतिकी विभाग, पुणे विद्यापीठ, पुणे.

दिवंगत केशव मेश्राम, एम्.ए., कवी, कथा-कादंबरीकार, समीक्षक; निवृत्त प्राध्यापक, महर्षी दयानंद महाविद्यालय व मराठी विभाग प्रमुख, मुंबई विद्यापीठ; माजी सदस्य-महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ, कायदा आणि न्याय सल्लागार समिती, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर चरित्र-साधन समिती, माजी अध्यक्ष, अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन, नासिक; मुंबई.

डॉ० म० अ० मेहेंदळे, एम्.ए.; पीएच्.डी.; सेवानिवृत्त प्राध्यापक, संस्कृत विभाग व माजी सहयोगी प्रमुख संपादक, संस्कृत कोशविभाग, डेक्कन कॉलेज अँड पोस्टग्रॅज्युएट रिसर्च इन्स्टिट्यूट, पुणे; संपादक, महाभारताचा सांस्कृतिक कोश, भांडारकर ओरिएंटल रिसर्च इन्स्टिट्यूट, पुणे.

प्रा० श्री० दा० मेहेंदळे, प्राध्यापक, यूनिव्हर्सिटी डिपार्टमेंट ऑफ केमिकल टेक्नॉलॉजी, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

श्री० प्रसाद मोंडकर, बी.ए.; एलएल्.बी.; माजी न्यायिकवत सदस्य, जिल्हा ग्राहक न्यायालय, सिंधुदुर्ग; आंबा बागाईतदार, शिळोम (जि. सिंधुदुर्ग).

डॉ० रा० शा० मोरखंडीकर, एम्.ए.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्रपाठक, राज्यशास्त्र विभाग, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा, विद्यापीठ, औरंगाबाद.

प्रा० विश्वास यंदे, जी.डी.आर्ट (ड्रॉईंग अँड पेंटिंग), सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, रेखा व रंगविभाग, सर जे. जे. स्कूल ऑफ आर्ट, मुंबई.

श्रीमती पद्मा रंगाचारी, एम्.ए.; डिप्लोमा इन् म्युझिक, अधिव्याख्याती, कर्नाटक संगीत, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

श्री० अमोल महादेव राऊत, एम्.ए.; एम्.एस्.सी.आय्.टी., वाई.

श्रीमती आरती दिलीप राऊत, डी.सी.एम्.; एम्.एस्.सी.आय्.टी., वाई.

श्रीमती रूपाली दि० राजमाने, बी.एस्सी., वाई.

डॉ० वि० य० राजोपाध्ये, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी.; सेवानिवृत्त प्राध्यापक, भौतिकी विभाग, इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी, खरगपूर (प. बंगाल); पुणे.

प्रा० अशोक रानडे, एम्.ए.; एल्.एल्.बी.; संगीताचार्य, संगीततज्ज्ञ व व्यासंगी लेखक; माजी संचालक, मुंबई विद्यापीठ संगीत केंद्र व माजी साहाय्यक संचालक, नॅशनल सेंटर फॉर द पर्फॉर्मिंग आर्ट्स, मुंबई; माजी सदस्य, महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ, मुंबई.

डॉ० द० र० रानडे, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी.; एफ्.ई.एस्.आय्., सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, प्राणिविज्ञान विभाग, पुणे विद्यापीठ, पुणे.

डॉ० म० आ० रानडे, एल्.सी.पी.एस्., खाजगी वैद्यकीय व्यवसाय, मुंबई.

प्रा० वि० ना० राहाटे, बी.एस्सी. (कृषि), कृषि अधिष्ठाता व हंगामी कुलगुरू, पंजाबराव कृषि विद्यापीठ, अकोला.

डॉ० वा० ब० राहुडकर, एम्.एस्सी. (कृषि); एम्.ए. (कॅनझस); पीएच्.डी., सेवानिवृत्त अधिष्ठाता (कृषि), पंजाबराव कृषि विद्यापीठ, अकोला; पुणे.

दिवंगत प्रा० वा० रेगे, एम्.ए.; एल्.एल्.एम्.; पीएच्.डी. (लंडन), सेवानिवृत्त प्राचार्य, न्यू लॉ कॉलेज, माटुंगा; माजी अध्यक्ष व संचालक, सारस्वत को-ऑपरेटिव्ह बँक (मर्या.), मुंबई.

डॉ० म० शं० रेगे, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., प्राध्यापक, प्राणिविज्ञान विभाग, इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्स, मुंबई.

डॉ० र० गो० लागू, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., विज्ञानविषयक लेखक, होमी भाभा विज्ञान शिक्षण केंद्र, टाटा इन्स्टिट्यूट ऑफ फंडामेंटल रिसर्च, मुंबई.

डॉ० मनोहर लोहार, एम्.ए.; पीएच्.डी., इतिहास विभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर.

दिवंगत श्री० भा० वर्णेकर, एम्.ए.; डी.लिट्., सेवानिवृत्त प्रमुख, संस्कृत विभाग, नागपूर विद्यापीठ, नागपूर.

डॉ० अलका वाडकर, एम्.ए.; पीएच्.डी. प्रपाठक, मानसशास्त्र विभाग, पुणे विद्यापीठ, पुणे.

डॉ० विजया वाड, बी.एस्सी.; बी.एड्.; एम्.ए.; पीएच्.डी.; सन्मान्य डी. लिट् (कोलंबो विद्यापीठ); लेखिका; माजी प्राचार्या, आनंदीलाल पोदार कनिष्ठ महाविद्यालय, सांताक्रूझ; अध्यक्ष — अखिल भारतीय बालकुमार साहित्य संमेलन; मानव संसाधन विकास, पोदार विद्या संकुल; महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ, मुंबई.

श्री० गजानन वामनाचार्य, एम्.एस्सी., शास्त्रज्ञ, समस्थानिक (आयसोटोप) विभाग, भाभा अणुसंशोधन केंद्र, मुंबई.

श्रीमती कांता पां० वेताळ, बी.एस्सी.; डी. फार्म., करांडेवाडी (जि. सांगली).

डॉ० भारती वैशंपायन, एम्.ए.; पीएच्.डी. (संगीत); संगीत प्रवीण; प्राध्यापिका व प्रमुख, संगीत व नाट्यशास्त्र विभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर.

श्रीमती व्हांग ई शू, चिनी लेखिका, नवी दिल्ली.

दिवंगत० मो० ज्ञा० शहाणे, बी.ए. (ऑनर्स); विशेष अध्ययन, टोराँटो विद्यापीठ, टोराँटो (कॅनडा); निवृत्त संपर्काधिकारी, परराष्ट्र संबंध मंत्रालय, भारत सरकार; माजी संचालक, वृत्तपत्रविद्या विभाग, पुणे विद्यापीठ; सदस्य, महाराष्ट्र राज्य भाषा सल्लागार मंडळ, पुणे.

प्रा० मानसिंगराव ब० शिंगटे, एम्.एस्सी. (कृषि अभियांत्रिकी), सेवानिवृत्त प्राध्यापक, कृषि अभियांत्रिकी विभाग, महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहुरी (जि. अहमदनगर); वाई.

दिवंगत आ० ब० शिंदे, एम्.ए.; पीएच्.डी., अध्यक्ष, सरस्वती शिंदे शिक्षण संस्था; प्राचार्य, डी. डी. शिंदे सरकार महाविद्यालय, कोल्हापूर.

डॉ० स्वाती शिरवाडकर, एम्.ए.; पीएच्.डी., लेखिका व संशोधक; प्राध्यापिका, समाजशास्त्र विभाग, पुणे विद्यापीठ, पुणे.

डॉ० र० वै० शिरवैकर, एम्.बी.बी.एस्.; डी.पी.एम्. (इंग्लंड), माजी मानसेवी प्राध्यापक, मानसचिकित्सा विभाग, बी. जे. मेडिकल कॉलेज, पुणे; गव्हर्नमेंट मेडिकल कॉलेज, औरंगाबाद, सोलापूर व मिरज; माजी सदस्य, मानसिक आरोग्य सल्लागार समिती, भारत सरकार; माजी अधीक्षक, मध्यवर्ती मनोरुग्णालय, येरवडा व एन्.एम्. मनोरुग्णालय, ठाणे; मानचिकित्सक, पुणे.

प्रा० सु० स० शिरोडकर, एम्.एस्सी., प्राध्यापक, भौतिकी विभाग, श्रीवारणा महाविद्यालय, वारणानगर (जि. कोल्हापूर).

श्री० अ० वा० शेंडे, एम्.एस्सी., सहायक प्राध्यापक, टेलिव्हिजन इंजिनिअरिंग विभाग, फिल्म अँड टेलिव्हिजन इन्स्टिट्यूट, पुणे.

डॉ० रूक्साना शेख-मुल्ला, एम्.ए.; पीएच्.डी. प्राध्यापिका व प्रमुख, हिंदी विभाग, दहिवडी महाविद्यालय, दहिवडी; सदस्या, हिंदी अभ्यास मंडळ, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर; दहिवडी.

दिवंगत ना० स० श्रीखंडे, बी.ए.; एल्एल्.बी., सेवानिवृत्त जिल्हा व सत्र न्यायाधीश; माजी अधिव्याख्याता, विधि महाविद्यालय, बेळगाव; मुंबई.

डॉ० दि० शं० श्रोत्री, एम्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, औषधिक्रियाविज्ञान विभाग, बी. जे. वैद्यकीय महाविद्यालय, पुणे; माजी सदस्य, महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ, मुंबई; पुणे.

श्री० गो० वि० सप्रे, बी. ई., सेवानिवृत्त संचालक, तंत्रशिक्षण विभाग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.

दिवंगत मनोहरराय सरदेसाय, एम्.ए. (मुंबई); डी.लिट्. (पॅरिस), प्रमुख, फ्रेंच-पोर्तुगीज विभाग, मुंबई विद्यापीठ; प्रमुख संपादक, 'कोंकणी विश्वकोश', उपाध्यक्ष, गोवा-कोंकणी अकादेमी, ताळगाव (गोवा राज्य).

डॉ० द० चिं० सलगर, एम्.डी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक, शरीरक्रियाविज्ञान विभाग, ग्रॅट मेडिकल कॉलेज, मुंबई; माजी प्राचार्य, कृष्णा इन्स्टिट्यूट ऑफ मेडिकल सायन्सेस, कराड.

प्रा० प्र० पी० सांबमूर्ती, बी.ए.; पी.एल्. (चेन्नई), प्रपाठक संगीत विभाग, मद्रास विद्यापीठ; प्राध्यापक, संगीतशास्त्र, व्यंकटेश्वर विद्यापीठ, तिरुपती; विद्यापीठ अनुदान आयोग पुरस्कृत प्राध्यापक (१९६७-७०); चेन्नई.

श्री० त्र्यं० रा० साठे, एम्.एस्सी.; ए.आय.आय.एस्सी.; डिप्. केम्. टेक्. (बडोदे), माजी संशोधक, आर्लॅब्ज लि., भाटघर (ता. भोर); माजी केंद्रीय औद्योगिक सल्लागार, नवी दिल्ली; मुंबई.

डॉ० य० स० साठे, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी. (नॉर्थ कॅरोलायना), सेवानिवृत्त प्राध्यापक, सांख्यिकी विभाग, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.

डॉ० ल० ना० साठे, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी.; सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, पदार्थविज्ञान विभाग, वालचंद अभियांत्रिकी महाविद्यालय, सांगली.

दिवंगत सत्यरंजन साठे, बी.ए.; एल्एल्.एम्.; एस्.जे.डी. (नॉर्थवेस्टर्न यूनिव्हर्सिटी), सेवानिवृत्त प्राचार्य, आय्.एल्.एस्. विधी महाविद्यालय; प्राध्यापक व मानद संचालक, प्रगत विधी अध्ययन संस्था, पुणे.

डॉ० निर्मला शंकर सारडा, एम्.ए.; पीएच्.डी. (हिंदी), लेखिका, प्रकाशन-व्यवसाय, ग्रंथविशेष प्रतिष्ठान, सातारा.

डॉ० वा० मं० सिरसीकर, एम्.ए.; पीएच्.डी., राज्यशास्त्र विभाग, पुणे विद्यापीठ, पुणे.

डॉ० गो० चिं० सुर्वे, एम्.ए., सेवानिवृत्त प्राचार्य व प्रमुख, सिद्धार्थ वाणिज्य आणि अर्थशास्त्र महाविद्यालय, मुंबई.

डॉ० बी० एस्० सोंदे, बी.ई. (टेलिकॉम); एम्.एस्सी. (एंजि.); पीएच्.डी., माजी कुलगुरू, गोवा विद्यापीठ; सेवानिवृत्त प्राध्यापक, इलेक्ट्रॉनिकी आणि संदेशवहन अभियांत्रिकी विभाग, इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्स, बंगलोर.

प्रा० ना० श्री० सोमण, एम्.एस्सी. (कृषि), प्राध्यापक, कृषि अभियांत्रिकी विभाग, कृषि महाविद्यालय, पुणे.

प्रा० प्र० वि० सोवनी, एम्.एस्सी., सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, भूविज्ञान विभाग, फर्ग्युसन महाविद्यालय, पुणे; माजी सदस्य, महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ, मुंबई; पुणे.

दिवंगत श्री० प० सोहोनी, एम्.ए.; प्राध्यापक, हंसराज प्रागजी ठाकरसी महाविद्यालय, नासिक.

दिवंगत ल० ब० हरोलीकर, एम्.ए.; एल्एल्.बी.; बी.टी., प्राध्यापक नौरोसजी वाडिया महाविद्यालय, पुणे.

डॉ० कमला श्री० हर्डीकर, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त प्राचार्या, प्राध्यापिका व प्रमुख, जीवविज्ञान विभाग, देवचंद महाविद्यालय, अर्जुननगर (जि. कोल्हापूर).

श्री० व० म० हर्डीकर, बी.ई., सहयोगी उपाध्यक्ष (उत्पादन विभाग), किल्लोस्कर ब्रदर्स लि., किल्लोस्करवाडी (जि. सांगली).

प्रा० मोही-इद्दीन हाजिनी, एम्.ए.; एल्एल्.बी., प्राध्यापक, अरेबिक, एस्. पी. कॉलेज, श्रीनगर (जम्मू व काश्मीर राज्य).

प्रा० म० द० हातकणंगलेकर, एम्.ए., सेवानिवृत्त प्राचार्य, विलिंग्डन महाविद्यालय, सांगली; आजीव सभासद, डेक्कन एज्युकेशन सोसायटी, पुणे; अध्यक्ष, अखिल भारतीय साहित्य संमेलन, सांगली; सांगली.

प्रा० नाओफुसा हिराई, सेवानिवृत्त प्राध्यापक, कोकोगाकुइन विद्यापीठ, टोकियो (जपान).

डॉ० सेन-इचि हिसामात्सु, डायरेक्टर, इंटरनॅशनल सोसायटी फॉर एज्युकेशनल इन्फर्मेसन, टोकियो (जपान).

प्रा० म० द० हेगिष्टे, एम्.एस्सी.; सेवानिवृत्त प्राध्यापक, जीवरसायनशास्त्र विभाग, मिरज मेडिकल कॉलेज, मिरज; कोल्हापूर.

श्री० सुनिल वसंत हेरकळ, बी.कॉम्.; डिप्लोमा इन मायक्रोसॉफ्ट ऑफिस अँड कम्प्यूटर ऑपरेशन, मेणवली (ता. वाई).

डॉ० क० कृ० क्षीरसागर, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी., सेवानिवृत्त वरिष्ठ संशोधक, केंद्रीय मधमाश्या संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, खादी ग्रामोद्योग आयोग, पुणे.

प्रा० व० ग० क्षीरसागर, एम्.एस्सी.; सेवानिवृत्त प्राध्यापक, प्राणिविज्ञान विभाग, विल्किंग्डन महाविद्यालय, सांगली.

डॉ० वि० रा० ज्ञानसागर, एम्.एस्सी.; पीएच्.डी. (नागपूर); पीएच्.डी. (विस्कॉन्सिन), सेवानिवृत्त प्राध्यापक व प्रमुख, वनस्पतिविज्ञान विभाग, नागपूर विद्यापीठ, नागपूर.

■■■

कला विभागातील अभ्यागत संपादक

डॉ० सु० पि० अष्टपुत्रे, जी.डी.आर्ट (ड्रॉईंग आणि पेंटिंग); टी.डी.; एस्.टी.सी.; सी.टी.सी.; एम्.ए.; पीएच्.डी., वाई.

श्री० अमित कारळे, जी.डी.आर्ट, वाई.

श्री० संतोष गायकवाड, एस.टी.डी., पाचवड (ता. वाई).

श्री० रा० बा० गुजर, चित्रकार, वाई.

श्री० प्रमोद गंगाधर देवरुखकर, जी.डी.आर्ट, सातारा.

श्री० आनंद नाखरे, जी.डी.आर्ट, पुणे.

श्री० सं० बा० पाटील, जी.डी.आर्ट, ओगलेवाडी (ता. कराड).

श्री० ल० दि० महामुनी, चित्रकार, वाई.

श्री० सु० दि० महामुनी, चित्रकार, वाई.

श्रीमती रईसा रशीद सय्यद, चित्रकार, पाचवड (ता. वाई).

ऋणनिर्देश

मराठी विश्वकोशाला अनेक संस्थांनी व व्यक्तींनी अनेक प्रकारे साहाय्य केले. विशेषतः छायाचित्रे, रंगीत पारदर्शिका, नकाशे, वैज्ञानिक आणि तांत्रिक विषयांच्या आकृत्या इ. पुरवून किंवा त्यांचा वापर करण्यास अनुमती देऊन त्यांनी विश्वकोशास महत्त्वाची मदत केली. त्यांचा कृतज्ञतापूर्वक निर्देश पुढे करित आहोत.

मे. आनंद आर्टस्, पुणे.

श्रीमती कुंटे, माधवी, विलेपार्ले (पूर्व), मुंबई.

श्रीमती कुलकर्णी, कांचन, वाई.

प्रा. कोरडे, रमेश महादेव, वाई.

श्री. खंडकर, अजय चंद्रशेखर, मुंबई.

श्री. गोसावी, जे. के., संग्रहालय सहायक, श्री भवानी चित्रसंग्रहालय व ग्रंथालय, औंध.

श्री. घाणेकर, वसंत मुरलीधर, चिंचवड, पुणे.

न्या. चपळगावकर, नरेंद्र, औरंगाबाद.

श्रीमती चावरे, स्नेहल, वाई.

श्री. पाटील, कैलास, एम.आय.डी.सी., वाई.

श्री. पोळ, जे. के., पुष्कराज, यशवंतनगर, वाई.

मा. प्रमुख संशोधक, कृषि अवजारे व यंत्रे योजना, डॉ. आण्णासाहेब शिंदे कृषि अभियांत्रिकी महाविद्यालय, महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहुरी, जि. अहमदनगर.

श्री. बहुळकर, सुहास, पुणे.

श्री. बारटक्के, व्ही. एम्. पुणे.

श्री. माळी, जगदीश, बांद्रा (पूर्व), मुंबई.

श्री. मिरजकर, उमरसाहेब, इंडियन म्युझिकल शॉप, मिरज.

श्रीमती लोखंडे, नी. वि., वाई.

प्रा. विचारे, नरेंद्र, मानद सचिव, दि मुंबई (बॉम्बे) आर्ट सोसायटी, मुंबई.

मा. व्यवस्थापक, श्री गजानन महाराज संस्थान, शेगाव.

मा. व्यवस्थापक, सज्जनगड सेवा मंडळ, सज्जनगड.

प्रा. शेवाळकर, राम, नागपूर.

दै 'सकाळ' कार्यालय, पुणे.

श्री. सडवेलकर, शील, मुंबई.

श्री. सरदेसाय, उमेश म., ताळगाव, गोवा.

श्री. सिनगारवाडी, अजित, वाई.

श्री. सोसे, आ. सु. कानशिवणी (जि. अकोला).

श्रीमती हेरकळ, स्वाती, सुरभी कम्प्यूटर्स, वाई.

मराठी विश्वकोशात वापरलेली संक्षेपांची यादी
मराठी संक्षेप

अ. क्र.	अनुक्रमांक	पू.	पूर्व
अनु.	अनुवाद/अनुवादक	°फॅ.	अंश फॅरेनहाइट (तापमान)
अश.	अश्वशक्ती	बं.	बंगाली
अँपि.	अँपिअर	म.	मराठी
आ.	आकृती	म. भा.	मराठी भाषांतर
आं.ए.	आंतरराष्ट्रीय एकक	म. शी.	मराठी शीर्षकार्थ
आवृ.	आवृत्ती	मायअँपि.	मायक्रोअँपिअर
इ.	इत्यादी	मि.	मिनिट
इं.	इंग्रजी	मिअँपि.	मिलिअँपिअर
इं. भा.	इंग्रजी भाषांतर	मिग्रॅ.	मिलिग्रॅम
इं. शी.	इंग्रजी शीर्षकार्थ	मि.मी.	मिलिमीटर
इ. स.	इसवी सन	मिलि.	मिलिलिटर
इ. स. पू.	इसवी सन पूर्व	मी.	मीटर
उ.	उत्तर	मृ.	मृत्यू
उ. अश.	उपयुक्त अश्वशक्ती	मेवॉ.	मेगॅवॉट
उदा.,	उदाहरणार्थ	म्युग्रॅ.	मायक्रोग्रॅम
क.	कन्नड	रा. सं.	रासायनिक संघटन
कॅ	कॅलरी	लॅ.	लॅटिन
कॅमू.	कॅलरीमूल्य	लि.	लिटर
कार.	कारकीर्द	वा. दा.	वातावरणीय दाब
कि.कॅ.	किलोकॅलरी	वॉ.	वॉट
कि.ग्रॅ.	किलोग्रॅम	वि. उ.	विशिष्ट उष्णता
कि.मी.	किलोमीटर	वि. गु.	विशिष्ट गुरुत्व
कि.मी. ^२	चौरस किलोमीटर	व्हो.	व्होल्ट
कि.वॉ.	किलोवॉट	श.	शके
कि.वॉ. ता.	किलोवॉट तास	सं.	संस्कृत
के.	केल्विन (तापमान)	संपा.	संपादक/ संपादित
क्र.	क्रमांक	संव.	संवत्
ख्रि. पू.	ख्रिस्त पूर्व	संक्षे.	संक्षेप
गु.	गुजराती	सस.	समुद्रसपाटी
ग्रॅ.	ग्रॅम	सु.	सुमारे
घ. मी.	घन मीटर	से.	सेकंद

घ. सेंमी.	घन सेंटीमीटर	°से.	अंश सेल्सिअस (तापमान)
चौ. किमी.	चौरस किलोमीटर	सेंमी.	सेंटीमीटर
चौ. मी.	चौरस मीटर	सेंमी. ^२	चौरस सेंटीमीटर
चौ. सेंमी.	चौरस सेंटीमीटर	सेंमी. ^३	घन सेंटीमीटर
ज.	जन्म	हिं.	हिंदी
द.	दक्षिण	हि.	हिजरी
नॅमी.	नॅनोमीटर	हे.	हेक्टर
प.	पश्चिम	हेलि.	हेक्टोलिटर

इंग्रजी संक्षेप

Comp.	Compiled/Compiler	TRANS.	Translation/Translator
Ed.	Edited/Editor	Vol./s	Volume/s

विशेष सूचना : (१) विवेचनाच्या प्रवाहात आलेला शब्द हा अन्यत्र आलेल्या नोंदीचा निदर्शक असेल, तर तो शब्द ⇨ अशा चिन्हाच्या पुढे तिरपा दर्शविलेला आहे. एखाद्या नोंदीतील विशिष्ट मजकुराशी विषयदृष्ट्या निगडित अशी दुसरी नोंद निर्दिष्ट करताना कंसात [→] असे बाणचिन्ह वापरून त्यापुढे त्या नोंदीचे नाव दिले आहे.

(२) चित्रपट—सूची : चित्रपत्र असलेल्या नोंदीच्या शेवटी फक्त चित्रपत्र/चित्रपत्रे एवढाच निर्देश केलेला असून खंडातील शेवटच्या नोंदीनंतर चित्रपत्र—क्रमांकांची स्वतंत्र सूची दिलेली आहे.

